

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ В УКРАЇНІ

Troyanskyy Volodymyr. Methodological Problems of Social and Humanitarian Knowledge The ambiguity of spiritual diagnoses of "spiritual illness" of Ukrainian society necessitates the deeper research in field of the humanities, methodological problems of determination of loss of certain value-semantic forms of human existence, devaluation of cultural vision of spiritual deprivation of estimated fixation.

Keywords: methodology, philosophy, integrating science, values, spirituality, philosophy, culture, the humanities.

Troyanskyy Volodymyr. Problèmes de l'intégration méthodologique des sciences humaines en Ukraine.

Résumé: L'ambiguïté des diagnostics du relevant spirituel de la société ukrainienne nécessite d'étudier le contenu des sciences humaines, des problèmes méthodologiques de détermination de la perte de certaines formes et de la valeur de l'existence humaine, la dépréciation de la vision culturelle de la spiritualité, la privation de fixation estimée.

Mots-clés: méthodologie, philosophie, intégration des sciences, valeur, spiritualité, culture, sciences humaines.

Троянський Володимир. Проблема методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні.

Многозначність діагнозів духовного нездоров'я українського общества обусловлює необхідність дослідження содержания гуманітаристики, методологічних проблем детермінації втрати визначеної ціннісно-смысловий форми буття людини, обесцєнення культурного видення духовности, втрати орієнтовочної фіксації.

Ключевые слова: методологія, філософія, інтеграція наук, цінність, духовність, мировоззрення, культура, людєкознання, культура, гуманітарне знання.

Постановка проблеми. Істотною причиною зростання інтересу до методології соціально-гуманітарного знання в Україні є ті революційні зміни, які відбуваються в економічному, політичному, військовому, соціальному та культурному житті нашої країни. Вони вимагають переосмислення концепції гуманітаристики, її методологічних засад, подолання як сциєнтистських, так і соціологізаторських уявлень про майбутню долю „вищого цвіту матерії”, вершини її саморозвитку.

Науковці, які й дотепер перебувають під впливом ідеалів класичної методології, акцентують увагу на логічній чіткості, аподиктичності доведень і висновків, раціональності процедур пояснення і передбачення, емпіричній обґрунтованості, практичній відтворюваності як обов'язкових для будь-яких, у тому числі гуманітарних,

галузей знання, базуються на природі та функціях основоположних критеріїв науковості, проаналізованих достатньо повно і всебічно ще півсотні років тому.

Постулювання родової єдності критеріїв науковості має позитивний сенс, проте реалізація цих критеріїв у сфері гуманітаристики виявилася проблематичною вже з середини ХІХ століття при формуванні ідеї про принципову відмінність методології „наук про дух”, тобто гуманітарного пізнання, у якому й дотепер переважають суб'єктивно центристський, плюралістичний, діалогічний, ціннісно-смысловий ракурси у поєднанні з відкритістю та дискусійністю більшості проблем.

Недостатня увага до проблем методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні спрямувала інтерес автора до цієї сфери наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження методологічних проблем гуманістики в Україні торкаються 60-70-х рр. ХХ ст. Ними з того часу займалися Н.П. Депенчук, Н.Т. Костюк, С.Б. Кримський, П.В. Копнін, В.П. Петленко, С.С. Гурвич, В.І. Шинкарук, Г.Ю. Кікець та ін.

Підвищена увага до світоглядних аспектів людинознавства і гуманітарного знання активізувала розробку проблеми у вищих навчальних закладах на рубежі ХХ-ХХІ ст. (В.С. Крисаченко, Є.П. Семенюк, М.Г. Корнеєва, Н.О. Маковський, М.М. Рожченко, І.П. Проценко, С.М. Вовк, Б.В. Починок, М.А. Ожеван, М.М. Сидоренко).

Без сумніву, філософська школа М.Г. Марчука надала сил відповідним фахівцям як на кафедрі філософії ЧНУ ім. Ю. Федьковича, на кафедрі суспільних наук та українознавства БДМУ, так і науковцям інших вищих навчальних закладів цілого ряду міст України. З його допомогою у 2005 році кафедра суспільних наук та українознавства БДМУ видала колективну монографію „Філософські проблеми людинознавства”.

Є підстави вважати, що філософія цінності, розкрита у монографії М.Г. Марчука „Ціннісні потенції знання”, виникла в руслі загальної тенденції до відновлення синкретизму духовності, а пізнання ціннісних аспектів науки – як намагання повернути її в універсальний контекст культури¹.

Про це свідчить і навчальний посібник Б.В. Починка та І.Б. Починок „Вступ до філософії гуманітарних наук”².

Сприяють поглибленому вивченню методології гуманістики й періодичні видання. Зокрема йдеться про „Науковий вісник університету” – Філософія – Випуски 2001-2013 років. – Чернівці, „Практична філософія”. В останньому виданні у рубриках „Людина, суспільство, духовність”, „Світоглядні трансформації культури”, „Дух і духовність в соціально-гуманітарному пізнанні”, „Культура. Духовність. Гуманізм”, „Методологія науки: больові точки”, „Теорія і методологія III тисячоліття: філософський дискурс”, „Суспільний розвиток у гуманітарному вимірі”, „Культурно-історичне життя українців: сві-

тоглядне віддзеркалення”, „Суспільне буття у вимірі практичної філософії”, „Українська духовність у дзеркалі філософської рефлексії”, „Філософська рефлексія ціннісного буття людини” глибокий аналіз досліджуваного показали І.В. Степаненко, В.І. Абрамов, В.І. Огневюк, О.М. Рубанець, І.А. Муратова, Н.К. Петрук, В.В. Зінченко, В.С. Горський, С.Л. Кузьміна, В.С. Лутай, Д.І. Кірюхін, О.В. Марченко, Ф.П. Власенко та ін.

Проте у зазначених працях досліджуються лише окремі аспекти методологічних основ гуманістики, комплексний підхід здебільшого постулюється без опосередкування процесами інтеграції гуманітарного знання. А воно за своєю суттю, характеризується єдністю диференціації та інтеграції. У ньому безпосередньо чи опосередковано існують конкретні механізми інтеграції диференційованого знання як засоби самої науки, так і філософського узагальнення у їх взаємодії.

Мета дослідження. З’ясувати причини неадекватних моделей гуманістики, показати, що неправомірна стратегія наукового пошуку в цій сфері здатна призвести до фальсифікації теоретичних і практичних засад антропології.

Виклад нового матеріалу. Необхідність гуманізації життя за умов перебудови всіх його сфер з необхідністю загострює проблему стратегії гуманістики. Без з’ясування її методологічного базису емпірична інформація про людину і суспільство безплідна або в кращому випадку має виключно прикладне значення. Разом з тим, демократизація суспільного буття всерйоз торкається формування й різноспрямованих, часто не лише суперечливих, але й протилежних методологічних орієнтирів, які не просто навіть класифікувати, а тим більше, віднайти у них змісту їх спонук.

Коли йдеться про особливості будь-якого предмета думки, закономірно уточнюється його зміст. У сучасній філософській літературі при визначенні методології акцентується момент „вчення про методи”. Актуальність такого акценту виправдана особливо тоді, коли дослідники підкреслюють певну автономність та специфіку засобів окремих наук. Диференціація методів,

принципів, законів навіть в однойменній галузі знання спонукає до формування локальних картин цілісного світу, уточнення понятійного апарату аподиктичності доведень і висновків, раціональності процедур пояснення і передбачення. Проте ці процеси, продуктивні загалом, мають одночасно і негативний момент: строкатість індуктивного методу спричиняє його протиставлення дедуктивному, гіпотетико-дедуктивному та іншим перспективним методам і принципам дослідження об'єктів світу. Некоректність абсолютизації методів окремих наук особливо виявляється при вивченні біосфери та неосфери і їхнього взаємного зв'язку, взаємодії взаємозумовленості. Відсутність синтезу гносеологічних засобів імінує навіть парадигму „фізична картина світу”.

Про включення живого, а тим більше, соціального й гуманітарного або не йдеться зовсім, або воно просто постулюється як „Органіка” у Гегеля після „Механіки” та „Фізики”.

У зміст методології слід обов'язково включати ще й процес застосування принципів світогляду до процесу пізнання, духовної творчості взагалі та до практики. Це включення відразу актуалізує плюралізм підходів до людини, її буття, суб'єктивність, розкриття якого не можливе без з'ясування особливостей духу, до явищ історії, цінностей, культури, до персоніфікації особистістю загально-людського досвіду, трансцендентування його у світ належного.

Ігнорування ж зазначеного не дозволяє досягненню об'єктивно-істинного гуманітарного знання, постулює меншовартість генералізуючо-номотетичних підходів, недооцінку евристичної значущості гносеологічної актуалізації духовних здатностей суб'єкта, „віднесення об'єкта до цінностей”, ідеографічного методу, процедури розуміння, емпатії, інтуїції та ін. Зрештою, знання „світу людини” є смисловою основою всіх видів діяльності, визначення світоглядних орієнтирів найсуперечливішої істоти Всесвіту, формою її самопізнання і самоствердження.

У науковій картині світу можна виділити три частини: естраполяційно-пос-

тулатну, що характеризує умови постановки проблем, генералізованих до загальнонаукового рівня, на якому людина розглядається як цілісність; проблемно-методологічну, яка покликана визначати шляхи досягнення єдності природничо-наукового, технічного та соціогуманітарного знання; модельно-уніфікаційну, що окреслює сферу вирішення генералізованих проблем. Розуміння єдності цих частин сприятиме подоланню вузькості спеціалізації, критичній самооцінці місця своєї галузі в єдиній системі гуманітаристики, адекватному підходу до джерел, механізмів, тенденцій формування людинознавчих галузей на стику наук³.

Людина – найвищий ступінь розвитку цілісного світу в земних умовах, найскладніша матеріально-духовна система, яка втілює в собі закономірності самоорганізації, самовідтворення та самоуправління. На це постійно звертають увагу у своїй творчості відомі філософські стратеги В.І. Шинкарук, М.В. Попович, І.В. Бичко, І.Ф. Надольний, М.Г. Марчук та ін. Їх дослідження – надійний орієнтир всебічного комплексного підходу до гуманітаристики не лише в сучасній, але і в майбутній антропології. Цей підхід включає всі відомі наукові призми гуманітаристики і, одночасно, має своєрідну автономність, оскільки найближчий до інтертеорії та метатеорії, продукованих філософією⁴.

Сучасні соціально-гуманітарні процеси як синтез різноякісного, різномасштабного та різнорівневого „зрізу” гуманітаристики і своєрідності її детермінант вимагає розробки методологічних засобів, які б адекватно забезпечували єдність таких „зрізів”⁵. Інтеграція може здійснюватися у межах наукової системи, яка вже склалася, сприяючи підвищенню рівня її цілісності та організованості, а також у процесі виникнення нової системи із раніше не зв'язаних між собою елементів. Цільовий момент синтезу гуманітарних знань передбачає не лише подолання розімкненості елементів гуманітаристики та узгодження їх функцій, але й створення інтегрованої концепції розвитку людинознав-

ства з урахуванням взаємозв'язку людино-космізму, космоцентризму та людиноцентризму⁶.

Разом з тим саме методологія гуманітаристики в сучасних умовах неоднозначна, строката, суперечлива через особливості тлумачення світоглядних засад суб'єктів творчості та їх об'єднань, своєрідного бачення аспектів аналізу діяльності людини, абсолютизації методів і принципів окремої галузі знання.

Саме тому в гуманітаристиці однією з головних проблем є своєрідне співіснування персоналізму, екзистенціалізму, структуралізму, функціоналізму, психоаналізу, феноменалізму, вульгарного матеріалізму, космоцентризму, антропоцентризму, біхевіоризму, холізму, дуалізму, психофізіологічного паралелізму та багатьох ін. варіантів гуманітарного спрямування. Кожен з них має особливі підстави для власного статусу, проте у більшості з них роз'єднані онтологічні, гносеологічні, аксіологічні та праксеологічні спонуки людської діяльності⁷.

Другою фундаментальною проблемою методологічної інтеграції гуманітаристики є вироблення загальнонаукових засобів дослідження. У загальнонаукових поняттях, концептах, категоріях відображаються інваріанти логічних відношень і структур, єдність принципів, законів, якими оперують різні гуманітарні галузі. Саме через них має здійснюватися процес філософського узагальнення результатів навіть локального людинознавства⁸. Філософія здатна здійснювати вищий синтез гуманітарних знань через удосконалення і розвиток методологічного апарату окремих сфер знання та інтегрування їх в єдину систему. Цей шлях сприятиме самовдосконаленню методологічної функції філософії, пошукам нестандартних засобів інтеграції новітніх розвідок в гуманітаристиці.

Серед них заслуговують на увагу три головні форми методологічної інтеграції. По-перше, це створення універсальної наукової картини світу, яка дозволяє на кожному етапі розвитку гуманітарного знання здійснювати методологічний синтез змісту конкретного знання про людину.

Під впливом інтегрованої наукової картини світу долається звуженість та однобічність соматичного, натуралістичного, природничо-наукового підходів до гуманітаристики, поєднуються каузальний, системно-структурний, еволюційно-генетичний та соціально-цілісний підходи.

У гносеологічному аспекті наукова картина гуманітаристики – це специфічний узагальнений образ розумної істоти, а в методологічному – особливий концептуальний апарат, за допомогою якого уніфікуються результати розвідок в окремих науках, знімаються бар'єри їхніх спеціальних мов на ґрунті філософсько-методологічних засобів.

Важливо враховувати своєрідність структуралізації інтегративних процесів, які орієнтують на побудову цілісної наукової картини світу. Виділяють горизонтальний взаємозв'язок однопорядкових елементів різних рівнів – „зрізи” інтеграції: безпосередній та опосередкований синтез гуманітаристики, фрагментарну (часткову) та цілісну (повну, глобальну), ендогенну (перетворення всередині епістемологічних елементів) та екзогенну (перетворення у зовнішній, міжелементній сфері). Міжелементна інтеграція включає в себе кон'юнктивний (міжпонятійний, міжтеоретичний, міждисциплінарний та міжгалузевий синтез гуманітаристики). Найвищий рівень екзогенної інтеграції – міжгалузєва інтеграція гуманітарних знань.

Не менш важливими напрямками реалізації інтегративної функції філософії в гуманітаристиці є розробка форм буття як основи методології, а також узагальнення в епістемології основних закономірностей всіх видів діяльності людини з урахуванням зазначеного методологічного стрижня й стилю мислення науковців споріднених галузей гуманітаристики. Саме криза філософських систем, поліфонія, плюралізм світоглядів спричинилися до втрати методологічного стрижня гуманітаристики, розпорошення інтертеорії та метатеорії за ідеологічними уподобаннями, національними, груповими інтересами і т. ін.

По-третє, аналіз динаміки суспільних процесів – необхідна умова продукування

метаморфоз усередині комплексів людинознавчих галузей (економіка, екологія, соціологія, демографія, історія, медицина тощо). Строкатість і різноманітність структурних елементів, які й складають будь-яку з них (медицина, як відомо, має більше 300 галузей) як ціле, визначається не лише складністю об'єкта, що досліджується, а й неоднозначністю суспільного розвитку, його впливу на духовність людини, на вибір стратегічних цінностей та їх реалізацію. У свою чергу, аналіз історичних типів взаємозумовленостей суспільства, природи і людини, тенденцій істотних змін цієї комунікативності в Україні сприятиме розумінню історичних змін співвідношення соціальних умов і біосоціальної природи людини. Адже саме духовність робить людину та її життя повнокровним, рельєфним, самоідентифікованим, самотоючим. Проте, слід визначити, що в Україні може наступити ера порожнечі, у якій гинуть доктрини та великі синтетичні теорії, губляться життєві орієнтири, створюється оболонка, якою можна легко маніпулювати, яка пристосована до плинності систем. Це своєрідний нарцисизм з його „фривольною апатією”, тобто байдужістю й слабкою волею, синтезованими з культом бажання, який робить можливим засвоєння моделей поведінки, пропонованих усіма ортопедами фізичного та ментального здоров'я, формуючи „дух”, зліплений як завгодно, він бере участь у науковому управлінні тілом і душею.

Як зазначає Т.С. Воропай, „якщо суб'єкт є лише фікцією, формою, носієм соціальних ролей, конструктом мови і „влади”, тотальною видимістю, яка приміряє на себе різні маски, то його, власне кажучи, і зовсім не існує”⁹.

Особливість методологічної інтеграції гуманітаристики в Україні якраз і полягає у тому, аби чітко визначитися з її предметом, пошуки якого мають місце, знайти концептуальні містки між індивідом, індивідуальністю, особистістю та суспільством, створити інтегральну систему методологічних засобів, здатних охопити в єдиному синтезі біологічну, соціальну, психологічну та духовну сфери творчої ак-

тивності людини. Методологічне ядро міжгалузевого синтезу гуманітаристики складають:

- інтерпретовані через гуманітаристику загальні філософські методи (сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного та логічного тощо);

- методи, характерні для ряду наук (формалізації, моделювання, інваріантів, теоретико-інформаційні, кібернетичні та ін.);

- загальнонаукові принципи, статистичного детермінізму, доповнюваності, які деталізують принципи причинності, все загального взаємозв'язку, розвитку в теоретичних сферах гуманітарного знання.

Стосовно медицини, то навіть істотні позитивні зрушення в охороні здоров'я не спроможні відчутно вплинути на **ситуацію, зумовлену** цілим спектром соціально-економічних, демографічних, морально-правових, екологічних, світоглядних, духовних та інших **детермінант**. Постає необхідність у формуванні принципово нової системи – системи творення здоров'я (СТЗ). Якщо охорона здоров'я з її залишковим принципом фінансування відображає кризу суспільства в усіх сферах життєдіяльності та суто охоронні, „ремонтні” позиції, то прогнозована система творення здоров'я повинна мати наступальний, конструктивний характер.

Висновки. 1. Методологічна інтеграція як визначальна в сучасній науковій парадигмі продукується докорінними змінами у сфері соціальної практики та епістемології, основними серед яких виступають: усвідомлення самоцінності людини як найвищої мети і сенсу суспільного розвитку; виявлення обмеженості методологічного редукціонізму, який практично ігнорує поліваріантність та альтернативність розвитку різних типів суспільства, недооцінює роль у ньому духовності людей, їх ментальності та культури, проблем цивілізації; недопустимість використання сцієнтистської методології у процесі розв'язання соціогуманітарних проблем; необхідність перегляду природничими і технічними науками об'єктивуючих і натуралізуючих підходів, озброєння їх такими

методологічними підходами як картина світу, стиль мислення, архетип мислення, ідеали і норми пояснення, інтертеорія, метатеорія¹⁰.

2. Принципово практична і соціокультурна природа суб'єкта і об'єкта гуманітаристики орієнтує на дослідження суцього „зсередини”. Суспільство, історія, соціальні інститути, явища культури, освіти, техніки пізнаються як втілення людського духу – наших намірів, бажань, мотивів, ідеалів, переконань, сподівань, цінностей.

3. Визначальною тенденцією функціонування сучасної науки є зростання інтересу до динамізму будь-якої сфери діяльності людей, а це є зростанням значущості гуманітаристики, соціокультурних традицій у пізнанні методологічної інтеграції гуманітарного знання, пошуків умов і засобів „стикування” різноспрямованих за предметами наук, виникнення нових пізнавальних настанов і парадигм.

Перспективи подальших досліджень.

З'ясування методологічних засад системного вивчення людини продовжується автором у фрагменті комплексної кафедральної наукової теми „Дослідження українознавства як цілісної системи знань” під назвою „Методологічні аспекти дослідження духовності українського народу”. Планується у подальшому разом з іншими виконавцями видання монографії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марчук М.Г. Ціннісні потенції знання / М.Г.Марчук. – Чернівці: Рута, 2001, с. 11;
2. Починок Б.В., Починок І.Б. Вступ до філософії гуманітарних наук / Навчальний посібник / Б.Починок, І.Починок. – Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 364 с.
3. Ожеван М.А. Людський вимір науки та наукові „виміри” людини. – К.: Либідь, 1902. – 175 с. (с. 48-49).
4. Булатов М. О. Неосфера і проблема людства / Філософія. Світ людини. – К.: Наукова думка, 1999. – 230 с. (с. 8).
5. Філософські проблеми людинознавства (За ред. М. Сидоренка) – Чернівці, 2005. – 207 с. (с. 30-53).

6. Грабовський С.І. Українська людина у вимірах ХХ ст.: до постановки проблеми. – К.: Київське братство, 1987. – 118 с. (с. 18-19).
7. Гордієнко А.С. Методологічні проблеми осмислення буття людини в західноєвропейських філософських концепціях другої половини ХХ ст. // Філософська і соціологічна думка. – 2005. – № 5-6. – С. 28.
8. Шинкарук В.І. Феномен української культури: методологічні засади осмислення / Збірка наукових праць; Відп. редактори В. Шинкарук, С. Бистрицький. – К.: Фенікс. – 1996. – С. 3-237.
9. Воропай Т.С. Ідентичність соціального суб'єкта в дискурсі постмодернізму / Автореферат дисертацій на здобуття наук. ступ. доктора філос. наук. – Харків. – 2000.
10. Починок Б.В. У пошуках методологічної стратегії гуманітарного знання // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Філософія. – Випуск 101. – 2001. – 95 с. (с. 9-12).